

Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Studii Europene
Şcoala Doctorală Paradigma Europeană

Crize sistemice în Uniunea Europeană.

O analiză prospectiv istorică

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. Nicolae Păun

Student - Doctorand

Orşan (căs. Acîrnăresei) Andreea - Maria

Cluj-Napoca, 2015

Cuprins

Listă abrevieri

Listă tabele

Introducere

Capitolul 1: Nașterea Economiei Europene

1.1 Contextul internațional între 1945 – 1970

1.2 Europa și pașii spre integrare

1.2.1 „Europa” – noțiuni și concepte

1.2.2 Debutul construcției europene după 1945

1.2.3 Integrarea Europeană

1.2.4 Comunitatea Economică Europeană

1.2.5 Uniunea Europeană

1.2.6 Tratatul de la Lisabona

1.3 Europa ca actor actual pe scena internațională

Capitolul 2: Teorii ale Integrării Europene

2.1 Marile Teorii

2.1.1 Funcționalismul și neofuncționalismul

2.1.2 Interguvernamentalismul

2.1.3 Interguvernamentalismul liberal

2.2 Teoriile de mijloc

2.2.1 Guvernarea pe mai multe nivele

2.2.2 Rețelele de politică

2.3 Alte abordări ale integrării

2.3.1 Constructivismul social

2.3.2 Consasociaționalismul și tranzacționalismul

2.3.3 Federalism vs Confederalism

2.4 Conceptul de dezintegrare europeană

2.5 Euroscepticismul asupra proiectului european

Capitolul 3: Creșterea economică – de la concept, evoluție, teoretizare la globalizare

3.1 Ce este creșterea economică?

3.2 Teorii și modele ale creșterii economice

3.2.1 Teoriile clasice

3.2.2 Teoria keynesistă și postkeynesistă

3.2.3 Teoria neoclasică

3.2.4 Noua teorie a creșterii

3.2.5 Teorii privind rolul instituțiilor

3.3 Liberalizare și globalizare în procesul creșterii economice

3.4 Finanțele – mecanism și efect al creșterii economice

3.5 Populația în procesul creșterii

3.6 Creștere economică vs dezvoltare economică

3.7 Creșterea Economică Europeană în perioada postbelică

3.8 Spre o teorie a dezvoltării economice cazul italian

Capitolul 4: Criza americană și contagiunea economică globală

4.1 Criza economică – definiții, accepțiuni și concepte în raport cu aceasta

4.2 Criza economică mondială - o criză impusă de instituțiile globale

4.2.1 Sistemul Rezervelor Federale

4.2.2 Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială

4.2.3 Banca Centrală Europeană

4.2.4 G 20

4.3 Teoriile economice pentru înțelegerea crizei

4.3.1 Teoria suprainvestirii: Schumpeter, Wicksell, Cassel, Hayek

4.3.2 Teoria keynesiană: Keynes, Samuelson, Hicks, Mundell, Fleming

4.3.3 Teoria monetaristă: Friedman, Phelps, Laidler

4.3.4 Noua macroeconomie clasică și teoria ciclului real de afaceri: Lucas, Barro, Kydland, Prescott, Long, Plosser

4.3.5 Teoria neo-keynesiană: Stiglitz, Krugman, Mankiw, Romer, Woodford, Bernanke, Blanchard, Gali

4.3.6 Soroș și reflexivitatea interferențială

4.4 Globalizarea: dimensiuni, evoluție și provocări anticriză

4.5 Criza din anii '70 și balanța puterilor financiare internaționale

Capitolul 5: Criza euro sau criza de legitimitate europeană?

5.1 Moneda unică europeană și declanșarea crizei economice

5.1.1 Moneda euro instrument al integrării economice

5.1.2 Fazele integrării economice și monetare

5.1.3 Criza zonei euro

5.1.4 Scenarii asupra viitorului zonei euro

5.2 Dezechilibrele regionale și slaba convergență socio-economică din zona euro

5.2.1 Situația economico-monetară în Uniunea Europeană

5.2.1.1 Zona Euro

5.2.1.2 Situația țărilor membre UE din afara zonei EURO

5.3 Legitimitatea proiectului european

5.3.1 Deficitul democratic

5.3.2 Europeanizarea

5.3.3 Identitatea europeană

5.4 Sinteza rezultatele eurobarometrelor perioada 2007-2013, România

5.4.1 Eurobarometrul 68 din primăvara 2007. Raport Național România

5.4.2 Eurobarometrul 70 din toamna 2008. Raport Național România

5.4.3 Eurobarometrul 72 din toamna 2009. Raport Național România

5.4.4 Eurobarometrul 74 din toamna 2010. Raport Național România

5.4.5 Eurobarometrul 76 din toamna 2011. Raport Național România

5.4.6 Eurobarometrul 78 din toamna 2012. Raport Național România

5.4.7 Eurobarometrul 80 din toamna 2013. Raport Național România

Concluzii

Bibliografie

Cuvinte cheie: creștere economică, globalizare, criză, europeanizare, legitimitate, identitate europeană

Rezumat

Uniunea Europeană este unul dintre cele mai ambițioase proiecte din istoria modernă și contemporană, prin care s-a reușit instaurarea unui climat de pace și stabilitate într-un context postbelic turbulent. Europeanii au conștientizat pericolul naționalismului și inutilitatea violențelor și s-au așezat să schițeze un sistem nemaimaginat, și anume acela de a lăsa armele și a nu mai lupta unii contra ceilalți, sistemul european.

Schimbări radicale pe scena Europei Occidentale, care au cuprins mai târziu și alte părți ale celui mai vechi continent au avut loc după cel de-al doilea război mondial. Cel de-al doilea război mondial a marcat, fără îndoială, un moment de cotitură în sistemul statelor europene occidentale. La doar câțiva ani după sfârșitul războiului statele cooperau, iar în unele cazuri sau sub anumite aspecte se integrau chiar, într-o manieră care ar fi fost de neconceput înainte. Fundamental pentru această transformare au fost câțiva factori care au rezultat în timpul războiului și care s-au combinat astfel încât au determinat o modificare radicală atât în ceea ce privește opiniile cât și perceperea necesităților. Rezultatele au fost grăitoare: au luat naștere o serie de tratate și o serie de instituții care au modificat climatul politic, economic și social, mai întâi în Europa de Vest, după care, mai târziu, în Europa Centrală și de Est. Uniunea Europeană a schimbat modalitatea de interrelaționare, a redefinit balanța de putere în lume, conturându-se astfel o nouă putere economică care urma să aducă Europei idealul părinților fondatori, o Europă pașnică, unită și prosperă. Uniunea Europeană este una dintre cele mai mari puteri economice, este una dintre cele mai mari piețe din lume care se exprimă constant prin acțiunile la care ia parte și prin precursorii săi care susțin o Europă unită, prosperă și dezvoltată.

Criza ne obligă astăzi să schimbăm paradigmele. O economie centrată pe valori care să vizeze în primul rând reducerea inegalităților sociale și asigurarea bunăstării tuturor. Criza din zona euro a devenit la scurt timp o criză a Uniunii Europene scoțând la iveală disensiuni mai vechi, resentimente, diferențe culturale, decalaje socio-economice și disparități regionale. Criza din zona euro a arătat că multe țări europene se confruntă cu probleme fundamentale și cu tendințe care nu sunt viabile pe termen lung. De asemenea, ne-a făcut să înțelegem mai bine cât

de interdependente sunt economiile UE și să redeschidem dosarul „finalității UE”¹, și anume a scopului acesteia și a rațiunii sale de a fi.

Teza de doctorat intitulată “*Crize sistemice în Uniunea Europeană. O analiză prospectivă istorică*” își propune studierea și aprofundarea perspectivelor teoretice referitoare la problematica crizei prin articularea unui cadru conceptual și metodologic pentru investigarea problematicii menționate, prin analiza sferei europene în contextul particular al crizei euro și încadrarea subiectului „criza euro” în tematica spațiului european, respectiv prin evidențierea spațiului identitar și al procesului de europenizare. De asemenea, cercetarea include și analiza percepției publice referitoare la criza din zona euro, a reflectării subiectului „criza euro” versus „criza de legitimitate” a UE. Proiectul are un design de cercetare care include atât metode calitative, cât și cantitative, urmărind să surprindă mai multe aspecte ale modului în care a fost abordată criza de către decidenții europeni.

Lucrarea de față, urmând o abordare constructivistă, pornește de la premiza că, criza economică europeană este înainte de toate, o criză identitară și de valori². Criza a forțat revenirea la inițial, Europa fiind supusă unor teste de examinare a validității acțiunilor instituțiilor acesteia și de legitimitate a instituțiilor implicate în procesul decizional. Obligația partidelor politice de a contribui la formarea unei identități europene care să exprime voința cetățenilor Uniunii este spulberată de indecizia politică de la nivel european și de absența unui răspuns coordonat la criza. Acestea, alături de probleme precum distanțarea constantă față de cetățean, confuzie instituțională, deficit democratic, criza datoriei suverane, dificultăți sociale, tendința creării unui superstat puternic centralizat sunt numai câteva dintre aspectele care orientează în prezent studiile sociologice și politice din zona crizei euro. Ideea centrală a lucrării este actuala criză, care este, de fapt, o criză de sistem a Uniunii Europene. Criza de sistem a Uniunii Europene este expresia unei crize de legitimitate, care a măcinat Uniunea multe decenii și care, sub presiuni integratoare, amenință însuși fundamentul valoric și ideologic al proiectului european. Pentru Europa, criză economică nu face decât să scoată la lumină adevărata “criză a legitimității

¹ Nicolae Păun, Ciprian A. Păun, Georgiana Ciceo, Radu A. Comănescu, *Finalitatea Europei. O analiză a proiectului instituțional al Uniunii Europene*, Ed. EFES, Cluj – Napoca, 2005

² Despre valori vezi: Nicolae Păun, “Europe’s Crisis – A Crisis of Values?”, in M. O’Neill, N. Păun (eds.) *Europe’s Constitutional Crisis: International perspectives*, Ed. Efes, Cluj – Napoca, 2007, p. 91

europene”, care zdruncină piatra de temelie a proiectului european – încrederea și bunăstarea popoarelor Europei prin coeziunea economică și socială.

Confruntată cu un discurs eurosceptic, Europa este pusă în fața situației de reconsiderare a priorităților, a schimbării de paradigmă și de a face saltul de la o uniune monetară la o uniune culturală, identitară, politică, socială. Pentru a analiza măsura în care este posibil acest lucru, este necesară o introspecție în câteva aspecte esențiale, care gravitează în jurul Europei identitare, respectiv: europenizarea, viabilitatea teoriilor integrării europene, politica europeană de integrare și deficitul democratic. Există tentația de a ne raporta la Uniunea Europeană ca la un ”brand” politologic și sociologic, un pretext pentru luări de poziție, teze și antiteze. În special în contextul turbulent actual și al globalizării, când frământările europene constituie un subiect fierbinte, vizibil atât pe agenda media, cât și pe agenda elitelor, tentația de a blama UE, instituțiile, procedurile și politicile devine greu de gestionat. Încercând să trecem peste această tentație, vom analiza, în gândirea politologică și sociologică, imaginile Europei. Perspectiva este tridimensională: vom vedea o Europă ”integratoare”, o Europă ”dezintegratoare” și o Europă ”așa cum este ea”, trasând limite clare între un discurs obiectiv și unul eurosceptic.

Factori precum progresul tehnologic, costurile scăzute de transport și liberalizarea politicilor în interiorul Uniunii Europene și în alte țări terțe au condus la intensificarea schimburilor comerciale și a circulației fondurilor între țări. Acest aspect are consecințe importante asupra funcționării economiei UE. Fenomenul globalizării, deși reprezintă o sursă de mari beneficii și oportunități, implică faptul că Europa trebuie să facă față unei concurențe acerbe, atât din partea unor economii cu costuri scăzute, cum sunt cele ale Chinei și Indiei, cât și din partea unor economii inovatoare, cum este cea a Statelor Unite. UE este conectată la fluxurile economice globale, ceea ce a accentuat și a creat vulnerabilități, aducând multe state în pragul colapsului. Însă deși părerile sunt împărțite, ca să-i parafrăzăm pe Herman Van Rompuy³, fostul Președinte al Consiliului Uniunii Europene, ”*ne-am împiedicat, dar nu am căzut*” și pe Jose Manuel Barroso⁴, fostul Președinte al Comisiei Europene, ”*trebuie să fim vigilenți. Cu o floare nu se face primăvară. Să fim realiști, să nu supraestimăm rezultatele pozitive...*”, trebuie să

³ Discurs în cadrul forumului Economic de la Bruxelles 2010, *Lecțiile Crizei*, Bruxelles 25 mai 2010, (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/RO/ec/119557.pdf, accesat în 11.12.2013)

⁴ Parlamentul European, *Criza economică și democrația au dominat dezbaterile despre starea Uniunii*, (<http://www.europarl.europa.eu/news/ro/news-room/content/20120911IPR51142/html/Criza-economic%C4%83-%C8%99i-democra%C8%9Bia-au-dominat-dezbaterile-despre-starea-Uniunii>, accesat în 13.10.2013)

afirmăm ca am ajuns într-un moment în care timpul este în defavoarea construcției europene. Uniunea Europeană se confruntă cu noi provocări menite să-i reconfigureze existența, să-i redefinească locul și rolul în noul context global.

Demersul nostru se înscrie printre abordările dominante caracterizând cercetarea crizei din zona și din afara zonei euro în termeni de legitimitate a proiectului european, fiind în prima parte unul de natură teoretică, de sus-în-jos (*topdown*); în acest sens, o atenție deosebită este acordată istoricului integrării europene, teoriilor de integrare europeană, precum și o clarificare a crizei socio-economice globale. Lucrarea noastră tratează imaginile istorice ale Europei, documente cheie ale unificării europene (Tratatul, Constituția Europeană) care conferă în opinia noastră imagini ale unei orientări din ce în ce mai puternice înspre UE.

În aceeași măsură, lucrarea noastră va utiliza abordarea de jos-în-sus (*bottom-up*), considerând că nu trebuie subestimată puterea, influența cetățenilor, atât pe plan social, cultural sau legal, în intensificarea nu doar a cetățeniei europene dar și a identificării cu UE. Din această perspectivă *bottom-up*, Eurobarometrele, într-o continuă evoluție pe durata ultimilor ani de cercetări calitative, axate pe interviuri și tehnici analitice aplicate chestiunilor privind performanța democratică, europenizarea și identitatea europeană⁵, s-au dovedit a fi instrumente foarte utile în a dobândi o viziune mai clară asupra crizei de legitimitate a proiectului european, pornind de la suma experiențelor culturale, sociale, juridice trecute, dar și a percepției subiective a UE.

O analiză succintă a literaturii pune în evidență existența mai multor curente de gândire printre cercetătorii preocupați de construcția europeană sau printre cei ce abordează o istorie globală a formării unei Europe unite sau comunitare. Un prim curent considerat „*euroopenist*” privilegiază Europa ideilor și concepe evoluția continentului european în funcție de civilizația europeană, moșteniri și patrimoniul comun european⁶.

Printre cei mai cunoscuți autori în acest curent se numără federalistul Denis de Rougemont prin lucrarea sa celebră „*Vingt-huit siècles d'Europe*”, istorici precum Jean Baptiste Duroselle. Pentru cei doi autori, procesul construcției europene coboară până în antichitatea

⁵ Studiul nostru a prelucrat date furnizate de o serie de Eurobarometre

⁶ Gilbert Noel, *Penser et construire l'Europe (1919-1992)*, Ed. Atlande, Paris 2008, p.21

timpurie, considerând că identitatea europeană este multiseculară și se bazează pe o „europenitate” construită în afara ideii „de a face Europa” așa cum dorea generația lui Jean Monnet⁷.

Acest punct de vedere este criticat și reevaluat de către istoricii *construcției economice contemporane* care avansează conceptul de „conștiință europeană” , bazată pe identitatea construită și trăită de o „societate civilă europeană”, ce elaborează propriul său sistem de valori⁸. Conceptul folosit este cel de „*european*”. Printre autorii acestui curent cităm pe Rene Girault, Hartmut Kaeble sau Edgar Morin. Ei se interesează asupra construcției europene comune în secolul XX și pun accentual pe demersul de „*Europa comună*” ca un șantier, ca ceva ce se construiește permanent și conștient. Din acest punct de vedere, curentul este unul realist, constructivist, ce pune accentual pe un demers de voință privind contruirea unei *ordini europene*. Atenția lor este focalizată pe proiectele comune, pe instaurarea Comunităților Europene și pe finalitățile acestora: pacea, progresul economic și construirea unei civilizații, conștiințe și identități europene comune⁹.

Istoriografia europeană a cunoscut și alte abordări precum cele ale lui Robert Frank, care a poziționat istoria construcției europene în câmpul relațiilor internaționale, nu numai în cel al relațiilor intraeuropene dar și în cel al relațiilor Europei Occidentale cu restul lumii. Din acest curent fac parte istorici precum George Henri Soutou, Pierre du Bois, Charles Zorgbibe, Andre Reszler și politologi precum Victor -Yves Ghebali, Andre Liebich. Ei se plasează în cadrul dezbaterii privind echilibrul european dincolo de hotarele Uniunii Europene, apropiindu-se de curentul interguvernamentalist în construcția europeană. Pentru acești autori este foarte importantă identitatea europeană în contextul relațiilor transatlantice dar și a relațiilor între CEE și Uniunea Sovietică sau Rusia actuală¹⁰.

Un curent mai puțin clasic este reprezentat de Alan Milward și Andrew Moravcsik. Ei pun accentul pe rolul statelor membre în apărarea intereselor naționale în interiorul Uniunii, prin negocierile interguvernamentale (a se vedea curentul interguvernamentalismului liberal). Ei

⁷ *Ibidem*, p.22

⁸ *Ibidem*, p.21

⁹ *Ibidem*, p.21

¹⁰ *Ibidem*, p.23

consideră că organizațiile și instituțiile nu sunt decât instrumente utilizate de state în profitul lor pentru a-și conserva suveranitatea¹¹.

Acestui curent i s-a adăugat unul privind istoria relațiilor bilaterale, mai cu seamă a celor franco-germane și franco-engleze. Din anii '80 putem vorbi de o rețea de istorici ai construcției europene, majoritatea consultați de instituțiile europene și grupați în jurul revistei "Journal of European integration History sau Revue d'histoire de l'integration europeenne"¹². În cadrul bordului editorial al revistei întâlnim istorici cunoscuți precum Wilfried Loth, autor al ideii de „a treia cale”, Marie –Therese Bitsch, Gerard Bossuat, cunoscut mai ales pentru lucrarea sa privind „*Les fondateurs de l'Europe*”, Michel Dumoulin, Alan S. Milward, Gilbert Trausch, Antonio Varsori. Amintim în acest context și istoricii italieni Federico Chabod¹³, cu o lucrare despre ideea europeană, în care găsim și o prezentare a istoriografiei europene privind ideea europeană, Giuseppe Mammarella și Paolo Cacace¹⁴ cu o lucrare impresionantă privind ideea și istoria construcției europene sau Gian Piero Orsello cu lucrarea sa privind „L'Unione Europea”¹⁵. Nu pot fi uitați nici istoricii ce s-au ocupat de biografia lui Altiero Spinelli precum Edmondo Paolini¹⁶ și Piero S. Graglia¹⁷.

Împărtășim teza tot mai răspândită potrivit căreia elemente precum împărtășirea unei culturi comune, sistemul de valori sociale (progresul și bunăstarea), politice (democrația și libertatea) sau juridice (respectul față de drepturile omului) unesc europenii fiind elemente cheie în procesul de construire a identității europene și de depășire a crizei de legitimitate a Uniunii Europene.

Lucrarea este structurată în cinci capitole, care îmbină abordarea teoretică, concentrată pe explorarea principalelor concepte și teorii pe care se sprijină întrebările de cercetare, cu o perspectivă practică, creionată prin trei metode de cercetare: cercetarea comparativ-istorică –

¹¹ A se vedea Adrian L. Ivan, *Perspective teoretice ale construcției europene*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2003, pp. 27-35

¹² Dominique Barjot, *Penser et construire l'Europe (1919-1992)*, editions Sedes, Paris, 2007, p. 3

¹³ Federico Chabod, *Storia dell'idea d'Europa*, a cura di Ernesto Sestan e Armando Saitta, Roma, editori Laterza, 2005, pp.13-22

¹⁴ Giuseppe Mammarella, Paolo Cacace, *Storia et politica dell'Unione Europea (1926-2005)*, terza edizione, Roma, Editori Laterza, 2008

¹⁵ Gian Piero Orsello, *L'Unione europea*, Edizione aggiornata al primo settembre 2003 con il testo del Trattato pe la Costituzione dell'Unione approvato dalla Convenzione Europea, Newton &Compton editori, Roma, 2003

¹⁶ Edmondo Paolini, *Altiero Spinelli. Appunti per una biografia*, Ed. Il Mulino, Bologna, 1988

¹⁷ Piero S. Graglia, *Altiero Spinelli*, Ed. Il Mulino, Bologna, 2008

utilizată pentru a analiza evoluția integrării europene și a crizei sistemice, analiza statisticilor existente – utilizată pentru a argumenta criza din zona euro, și analiza de conținut – utilizată pentru a surprinde modul în care criza de legitimitate a UE este vizibilă.

Primul capitol, „*Nașterea Economiei Europene*”, reprezintă o incursiune în principalele evenimente care au avut loc și care au marcat procesul și evoluția integrării europene: de la o Europa a celor 6 în 1951, la o Europa a celor 28 în 2014. Abordarea este longitudinală, metodologia utilizată fiind comparativ-istoric. Sunt analizate documentele oficiale care au stat la baza integrării europene.

Într-o viziune proprie autorilor care au avut prilejul să fie observatori ai modului în care se derulează procesul construcției europene, putem spune că maturizarea economiilor europene este un indicator fidel al trecerii de la paradigma identificării de probleme la paradigma identificării de soluții. Pe măsură ce competențele și puterea Uniunii Europene s-au extins, a crescut și interesul cetățenilor pentru problemele legate de UE și de procesul de integrare.

Al doilea capitol, „*Teorii ale Integrării Europene*” este menit a clarifica teoriile care stau la baza dezbaterilor asupra procesului de integrare europeană. Sunt analizate mai multe aspecte asupra teoriilor integrării. Uniunea Europeană ne apare ca o entitate hibridă: un proces integraționist complex și mult mai controversat acum, decât la începutul sau în ceea ce privește forma finală la care trebuie să ajungă. Paradigma integraționistă este legată de teoriile diferite care există față de procesul integrării europene: federalism, funcționalism, neofuncționalism, interguvernamentalism, cooperare multilaterală și amestecul parțial al unora dintre ele. Știința integrării cuprinde numeroase studii descriptive și cu viziuni eclecticice asupra acestui fenomen. Dificultatea de a încadra proiectul european strict în una dintre aceste teorii este dată de caracterul neîncheiat al procesului integraționist.

În al treilea capitol, „*Creșterea economică – de la concept, evoluție, teoretizare la globalizare*”, este realizată o trecere în revistă a marilor teorii asupra creșterii economice. Creșterea economică acompaniată de un grad înalt de convergență reprezintă una din principalele provocări ale arhitecturii mondiale moderne.

În al patrulea capitol, „*Criza americană și contagiunea economică globală*”, este realizată o analiză socio-economică a crizei economice globale. Cauzele crizei reprezintă un

subiect care suscită imaginația și puterea de analiză a unor actori dintre cei mai diverși – de la șefi de state la conducători de corporații, de la profesori și cercetători la membri ai clerului. Întrebarea pe care o ridică analiștii crizei a fost legată de gradul său de predictibilitate. Există numeroase dovezi ca nivelul actual de înțelegere a acestui termen de „criză” este unul simplist și incomplet¹⁸, caracterizat ca eveniment major, *impredictibil*, care poate conduce la efecte negative¹⁹, care amenință obiectivele prioritare ale organizației și care nu oferă decât un interval limitat pentru răspuns, este *neșteptată și neanticipată*²⁰. Având în vedere modelele econometrice utilizate de mințile luminate din marile organizații economice ale lumii, precum Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional, Banca Europeană pentru Investiții, ne întrebăm cum a fost posibilă nepreconizarea avalanșei economice care se apropia? Joseph E. Stiglitz, câștigător al Premiului Nobel pentru economie, afirmă că ”*Singura surpriză a crizei economice din 2008 este că a fost o surpriză pentru atât de mulți.*”²¹ Paul Krugman, laureat al Premiului Nobel pentru economie, afirmă că suntem pe punctul de a fi martori la eșecul unuia din cele mai mari experimente din istorie: moneda euro. Efectele prăbușirii monedei unice vor fi uriașe, pe plan social, politic și economic.

Anatomia crizei este analizată de către specialiști care evidențiază câteva puncte nevralgice ale acesteia. Criza a relevat punctele nevralgice ale modelului social și economic dezvoltat în Vest. Statul minimal, încrederea oarbă în capacitatea de autoreglare a pieței, reducerea spațiului public în favoarea celui privat au afectat mecanismele care asigurau o autentică democrație economică. După Marea criză din anii ’30 au urmat cele trei decenii ale Marii compresiuni, care a dat democrației americane baza sa socială. În aceea epocă, New Deal-ul lui Roosevelt scotea din sărăcie zeci de milioane de americani. Atunci s-a format clasa mijlocie americană. Iar consecințele economice ale acestei dezvoltări au fost imense. După aceea, în anii ’70-’80 modelul social a cunoscut o schimbare care avut drept consecință creșterea inegalităților. S-a ajuns până acolo încât în 2006, înaintea fazei acute a crizei economice, America era la fel de inegalitară ca în 1928, înaintea Marii crize.

¹⁸ John J. Burnett, “A Strategic Approach to Managing Crises”, in *Public Relations Review*, vol. 24, no. 4, 1998, pp. 476-484

¹⁹ Laurance Barton, *Crisis in organisation: Managing and Communicating in the Heat of Chaos*, Ed. South Western Publ., Cincinnati, 1993, p.2

²⁰ Charles F. Hermann, “Some Consequences of Crisis which Limit the Viability of Organizations”, in *Administrative Science Quarterly*, vol. 8, 1963, pp.61-82

²¹ Joseph E. Stiglitz, *Frefall.America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, Ed. Norton Publishing, New York, 2010

Primul punct nevralgic rezida în problemele create de stimulentele financiare oferite de marile corporații. Ne referim aici la sistemele de stimulare financiară a managerilor, care i-au determinat pe conducătorii corporațiilor să cosmetizeze performanța financiară a companiilor, astfel încât valoarea de piață a corporațiilor să crească.

Al doilea punct nevralgic este sectorul bancar în America. Una dintre probleme a fost reabilitarea actului Glass – Steagall – lege promulgată în 1933 prin care se ștergeau granițele dintre băncile de investiții și băncile comerciale. Revalidarea acestui act a împins băncile comerciale să adopte cultura speculativă a bancilor de investiții. Faptul că Federal Reserve²², sub conducerea lui Alan Greenspan, a permis băncilor să crească și să devină interdependente, a determinat apariția sloganului „to big to fail”. Originile recesiunii actuale trebuie căutate în anii de expansiune monetară promovată generos de Federal Reserve - Banca Centrală a Americii. Din 2001 și până în 2008, Federal Reserve a alimentat piețele financiare cu monedă, monedă care s-a scurs în credite ieftine și în dezvoltări economice cu insuficientă prudență investițională²³.

Putem conchide că începuturile crizei sunt dificil de identificat și că nu putem trasa o limită temporală clară. Globalizarea s-a dovedit însă a fi un fenomen extrem de complex în evoluția sa, uneori pe cât de imprevizibil pe atât de dificil de coordonat și în același timp aproape imposibil de gândit în toate dimensiunile sale. Contagiunea economică și financiară s-a răspândit într-un timp foarte scurt, făcând victime peste tot în lume și producând scurtcircuitarea irevocabilă a mecanismelor financiare globale.

Capitolul al cincilea, „*Criza euro sau criza de legitimitate europeană?*” este dedicat crizei economice din zona euro. Deși criza financiară a început în America, băncile europene au avut în scurt timp de suferit pierderi substanțiale. În demersul de a identifica sursele problemelor cu care se confruntă Uniunea Europeană la ora actuală, analiștii au formulat mai multe nuclee explicative: unul centrat pe *moneda unică europeană*, altul centrat în jurul *disparităților regionale* și un al treilea nucleu menit a trage un semnal de alarmă cu privire la *problemele de legitimitate ale UE*. Cele trei nuclee explicative s-au conturat în timp, pe măsură ce evenimentele

²² Federal Reserve are rolul de bancă a Trezoreriei, fiind nevoie de aprobarea sa pentru toate cheltuielile guvernamentale, de la plata angajaților la cea a asigurărilor sociale

²³ V. A. Troancă, “Globalizarea –factor determinant în propagarea crizei economice”, în *Analele Universității Constantin Brâncuși, Târgu- Jiu, seria Litere și Științe Sociale*, nr. 3, 2012, pp. 1-8

din jurul crizei au evidențiat faptul că criza UE nu este doar o criză economică și financiară, ci și o criză mentală și ideologică.

Primul nucleu explicativ este revendicat de către autori care exploatează relația de cauzalitate dintre adoptarea monedei unice euro și declansarea crizei economice. Analizele și opiniile sunt nuanțate și uneori chiar divergente. În ciuda tendinței majore explicative a adoptării euro văzute ca demers problematic datorită lipsei de reglementări potrivite și instituții specifice, există de asemenea autori care confirmă moneda euro ca instrument al integrării economice: „moneda euro se evidențiază a fi un instrument al integrării economice depline a spațiului comunitar și totodată un accelerator al celei politice. Importanța monedei euro este relevantă și pentru alte regiuni, pe plan global, ea primind o poziție internațională alături de dolar”²⁴. Specialiștii se îndreaptă spre un scenariu în care globalizarea împiedică luarea unor măsuri unilaterale, iar interesele diferite ne condamnă la o paralizie a sistemului economic. Vechiul sistem de reguli și garanții se prăbușește, nimeni nu întrezărește un nou sistem și nu încearcă să îl construiască, pentru că toate elementele sunt asociate crizei și riscului agravării situației sistemului financiar și a stării economiei reale. Toată lumea trăiește clipa prezentă – agenții bursieri, guvernele, instituțiile supranaționale; și toți se tem să privească spre viitor²⁵.

Cel de-al doilea nucleu este centrat pe slaba convergență socio-economică a UE din înăuntrul și din afara zonei euro, autori precum C. Hadjimichalis și B. Eichengreene analizează dezechilibrele regionale, menționând câteva aspecte esențiale. Intensificarea globalizării aduce în prim plan din ce în ce mai mult rolul regiunilor în dezvoltarea economică, acestea fiind considerate elemente active și cauzale ale dezvoltării economice. Acestea sunt considerate locuri în care sunt concentrate cele mai avansate forme de dezvoltare economică și inovare.

Potrivit lui Hadjimichalis²⁶, principala problemă în formarea zonei euro este ignorarea sau diluarea criteriilor legate de convergența națională. Eichengreene²⁷ își concentrează atenția asupra necesității de a reforma instituțiile din zona euro, pentru a preveni apariția crizelor. Alina

²⁴ Dragoș Păun, *Strategii și politici privind adoptarea monedei unice europene în România*, Ed. Efes, Cluj Napoca, 2011, p. 228

²⁵ “Adevarata criză de încredere transatlantică”, în *Ziarul Financiarul*, <http://www.financiarul.ro/2013/10/30/adevarata-criza-de-incredere-transatlantica/>, accesat în 10.02.2014)

²⁶ Costis Hadjimichalis, “Uneven geographical development and socio-spatial justice and solidarity: European regions after the 2009 financial crisis”, in *European Urban and Regional Studies*, vol. 18, no. 3, 2011, pp. 254 – 274

²⁷ Barry Eichengreen, “The Euro's Never-Ending Crisis”, in *Current History*, vol. 110, no. 734, march, 2011, p. 91

Bârgăoanu²⁸ discută despre diluarea condițiilor stabilite prin Tratatul de la Maastricht, realizată tocmai pentru a ”forța” integrarea statelor de la periferia zonei euro – Grecia, Portugalia, Irlanda. Decalajele frapante din UE ”nu mai pot fi întâlnite decât în economii emergente, precum China, India, Rusia și Brazilia, unde se păstrează raportul 1:8 între regiunile cele mai bogate și cele mai sărace”²⁹, Statele Unite ale Americii și Japonia sunt caracterizate printr-o distribuție mult mai uniformă a bunăstării, cel mai avut stat fiind de doar două ori mai bogat decât cel mai sărac. Euro oferă considerabile beneficii economice și politice capitalului german și, într-o mai mică măsură, capitalului francez, belgian, luxemburghez, olandez, nordic și austriac³⁰. În termeni simpli, exporturile centrului către periferie au crescut, în timp ce periferia a fost caracterizată de o supradimensionare a cererii domestice. Aceste tendințe au dat naștere la un decalaj economic major între elitele zonei euro și statele de la periferie.

Al treilea nucleu de analiză este centrat pe legitimitatea proiectului european. Cu douăzeci de ani în urmă, o dată cu primele alegeri pentru Parlamentul European, legitimitatea democratică a Comunității, care până la acea dată aparținuse doar Consiliului, a fost considerabil întărită. În ultimii zece ani s-a trecut la construirea unei uniuni politice și a fost stabilită cooperarea în domeniul politicii sociale, al ocupării forței de muncă, azilului, imigrației, poliției, justiției, politicii externe și al politicii comune de securitate și apărare. După cincizeci de ani, Uniunea se află la o răscruce de drumuri, într-un moment în care este necesar să își redefinescă existența. Uniunea care era gata să-și deschidă porțile pentru mai bine de zece state, cu preponderență central și est europene, închizând astfel unul dintre cele mai negre capitole din istoria Europei: al Doilea Război Mondial și divizarea artificială care a urmat, acum trebuie să își reconsidere abordarea față de acum cincizeci de ani, când primele șase țări au preluat inițiativa³¹. Mai mult decalajele regionale și economice dintre statele membre au devenit foarte evidente pe fondul crizei.

Pentru a cerceta relația dintre criză și criza de legitimitate a UE, am utilizat ca metodologie de cercetare analiza cantitativa. Statisticile cercetate sunt Eurobarometrele standard

²⁸ Alina Bârgăoanu, “Examenul Schengen. În căutarea sferei publice europene”, in Romanian Journal of European Affairs, vol. 12, no. 1, march, 2012, pp. 252-280

²⁹ European Union, *Investing in Europe's Future. Fifth Report on Economic, Social, and Territorial Cohesion*. Communication from the Commission, Brussels, 2010

³⁰ Costis Hadjimichalis, *op. cit.*, p. 263

³¹ “Viitorul Uniunii Europene”, în *Info Europa* (http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_7.pdf, accesat în 10.04.2014)

realizate în perioada 2007 – 2013: EB 68 (primăvara 2007), EB 70 (toamna 2008), EB 72 (toamna 2009), EB 74 (toamna 2010), EB 76 (toamna 2011), EB 78 (toamna 2012), EB 80 (toamna 2013)³².

Întrebări care vor ghida analiza din punct de vedere conceptual sunt:

IC 1: Cât de vizibil este subiectul criza în literatură de specialitate?

IC 2: Cum este încadrat subiectul criză vs criza de legitimitate a UE în literatură de specialitate?

IC 3: Care sunt conceptele cele mai des utilizate în raport cu criza?

Întrebări care vor ghida analiza din punct de vedere al vizibilității crizei sunt:

IC 1: Cât de vizibil este subiectul crizei economice în rândul forurilor economice internaționale, Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială și Uniunea Europeană?

Legitimitatea UE derivă din valorile democratice pe care le promovează, din obiectivele către care se îndreaptă și din instrumentele și competențele pe care le posedă. Totuși, legitimitatea proiectului european derivă și din existența instituțiilor democratice, transparente și eficiente. În acest context întrebările care se ridică și care ghidează demersul de cercetare operaționalizează concepte precum: *performanța democratică a UE; transparența instituțiilor UE; identificarea cu UE;*

Întrebările de cercetare formulate pentru a evalua măsura în care UE se confruntă la ora actuală cu o criză de legitimitate pot primi un răspuns. Răspunsul la problema legitimității este crearea unei Constituții Politice Europene, unde cetățenii europeni să transfere competența elaborării de politici instituțiilor Europene, care să acționeze ca agenți în numele lor cu scopul maximizării bunăstării lor. Tratatul Constituțional a încercat să aducă Europa mai aproape de cetățenii ei, însă a eșuat deoarece a fost la jumătatea drumului dintre a da putere Parlamentului European dar în același timp să păstreze și întări puterea Consiliului European. Încrederea cetățenilor europeni în instituțiile Uniunii Europene a scăzut constant în ultimii 5 ani³³. Între 2007 și 2013,

³² Uniunea Europeană, *Eurobarometrele Standard*, (http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, accesat în 20.03.2014)

³³ European Parliament Eurobarometer, *Two years to go to the 2014 European elections*, EB/EP 77.4, 2012

încrederea în Comisie a scăzut de la 52 % la 36 %, încrederea în Parlament de la 56 % la 40 %, iar în Consiliu de la 47 % la 40 %. Interesant este că încrederea în autoritățile naționale este chiar și mai scăzută în majoritatea statelor membre³⁴.

Ultimul capitol este dedicat concluziilor lucrării, unificând într-o abordare pragmatică demersurile analitice specifice fiecărui capitol. Până la ora actuală, politica de integrare a Uniunii Europene a fost elaborată în termeni preponderant reactivi: de fiecare dată când UE se confrunta cu un veto, Comisia Europeană își reactiva transparența și iniția acțiuni de reevaluare a rolului jucat de cetățean în peisajul decizional al Uniunii. Această moștenire a unui spirit reactiv, care are nevoie de un imbold clar pentru a evolua, a plasat integrarea europeană într-un con de neîncredere: ”Cum ar putea beneficia de credibilitate o politică economică punctuală, care nu se coagulează decât în momente de restriște?”

Dacă până în ajunul crizei, integrare era privită ca un factor de salvare a sferei publice europene, care nu dorește să poziționeze Europa într-un loc dezintegrator pe agenda acesteia, la ora actuală ne confruntăm cu tendința opusă. Cercetarea celor două stări de fapt integrare vs dezintegrare a revelat o preocupare crescută pentru problematica crizei europene, o proeminență în creștere a subiectului crizei și o europeanizare în termeni de luări de poziție.

Efectele crizei au demonstrat necesitatea unei intervenții coordonate la nivelul UE, ceea ce ar putea fi un preludiu pentru schimbări în arhitectura instituțională a Uniunii. Deși solidaritatea dintre țările UE a părut slabă în unele cazuri, cel puțin pentru moment există o înțelegere ca guvernele să nu întreprindă acțiuni ce ar afecta vecinii. Ne putem aștepta și la avansări în sensul finalizării procedurilor de intrare în vigoare a Tratatului de la Lisabona. După cele întâmplate „grație” crizei mondiale financiare, a devenit limpede că e necesară o președenție mai stabilă a UE cu un mandat pe termen lung. Până în prezent, concluzia ce persistă este că liderii europeni au fost capabili să învețe destul de rapid lecția beneficiilor unei cooperări economice comune. Sperăm ca aceasta să rezulte într-o consolidare a instituțiilor europene de guvernare economică.

Abordarea integraționistă este esențială în configurarea finală a răspunsului acordat de UE crizei economice. Criza identitară reclamă un răspuns formulat într-o logică identitară.

³⁴ Standard Eurobarometer, *Public Opinion in the European Union*, EB 77, 2012

Estimăm că demersurile actuale ale UE de a formula răspunsuri exclusiv instituționale pentru revigorarea spațiului european se vor dovedi insuficiente. Paradoxal, acesta este un aspect pozitiv, pentru că înseamnă că Uniunea Europeană și-a legat numele de așteptări care traversează sfera formală, instituțională și procedurală. De utilizarea abordării integrationiste depinde într-o mare măsură capacitatea noastră de a învăța din erorile și eșecurile trecutului și de a trasa perspectivele Uniunii Europene.

Prin abordarea transdisciplinară a abordării crizei de legitimitate a UE, îndrăznim să sperăm că lucrarea în discuție va contribui la o înțelegere mai nuanțată a performanței democratice, a transparenței instituțiilor UE și a identificării europenilor cu UE, pe de-o parte dar și la o redare concretă, sistematică a proceselor contemporane de formare a uniunii economice și monetare.

Considerăm că lucrarea noastră reprezintă o contribuție semnificativă pentru literatura de specialitate pe tema crizei, propunând o serie de sugestii care evidențiază în același timp relevanța practică a demersului nostru științific:

- ❖ În primul rând, pornind de la considerentul că diferitele tipuri de crize au afectat procesul de integrare europeană în variate moduri, abordarea noastră acordă o atenție sporită distincției dintre variatele dimensiuni ale crizei europene;
- ❖ În al doilea rând, teza principală a lucrării susține că actuala criză este expresia unei crize de legitimitate, care a măcinat Uniunea multe decenii și care, sub presiuni integratoare, amenință însuși fundamentul valoric și ideologic al proiectului european.
- ❖ În al treilea rând, supunem atenției Eurobarometrele recente care ne oferă dovezi ale unei realități alarmante, și anume ca europenii nu mai au încredere în UE, în instituțiile sale și nici în capacitatea sa de a face față provocărilor economice. În acest sens o perspectivă integratoare și dezintegratoare asupra crizei din zona euro pare a fi un pas făcut în direcția remedierii problemei centrale – criza identitară ancorată într-un deficit de integrare.